

ראיון עם עמוס עוז

ספרות נרחוב ראשי לפרבר

עמוס עוז היא סופר צעיר גם לפי הגדרה מחמירה של ביטוי זה. כשמתברר שהוא רק בן 26 אפשר להשתאות למידת התוקף הלא-מהוסס שבהופעתו, כמו בכתיבתו הספרותית והפובליציסטית. לכתוב הוא החל בגיל מוקדם מאד.

עוד בכתה ב' וג' כתבתי חיבורים יפים והייתי משוכנע שחיבורי הם ספרות — אומר עמוס עוז. אינני מסוגל לשחזר את הנקודה בה עברתי מכתובת חיבורים לכתובת סיפורים, אלא אם אניח שהמעבר חל עם סיום בית-הספר, כאשר המשכתי לכתוב, אף שלא הייתי מחוייב בכך. התחלתי

בית-הספר, כאשר המשכתי לכתוב, אף שלא הייתי מחוייב בכך. התחלתי לפרסם סיפורי לפני כארבע שנים. הסיפור הראשון "סדק מפולש לרוח" שהוא אלגוריה שנונה פורסם ב"קשת", והעיד על כותבה שהוא קרא את "ספר המעשים" של עגנון. כשכתבתי את הסיפור אהבתי מאד את עגנון, והייתי משוכנע שתשב צים אלה הם פסגת השנינות ה"ספרותית. היום איני אוהב תשב צים לגופם. ודאי לא בספרות, אף שהם מעידים על שנינות הכותב ונותנים לקורא הרגשה שהוא שנון לא פחות.

האם סיפורי היום מבטאים את חיי הקיבוץ? לא. לא הייתי רוצה שייקראום כסיפורים על הקיבוץ, אף כי מרבית הסיפורים שפירסמתי מתארים עים בקיבוץ. זיקתי לקיבוץ אינה זיקה צילומית. אך אנשים מעניינים

אותי הרבה יותר מאשר מוסדות, ומהאידיאולוגיה בה הם מחזיקים. אם שולח אני עין לאידיאולוגיה שלהם, זה רק משום שהיא מסבירה או מסתירה אנשים. העובדה שסיפורי שלא על הקיבוץ דומים לאלה שעל הקיבוץ, הינה "האליבי" הטוב ביותר שלי לכך.

יש אנשים המתווכחים אתי על הקיבוץ וטוענים נגדי מתוך סיפורי. מי שרוצה לדעת את השקפותי על הקיבוץ, יניח את סיפורי וילך למאמרי בעתונות ובכתבי-העת, בהם הבעתי את דעותי על הקיבוץ באורח סדיר ורציונאלי. על קיבוץ אפשר לחוות דעה חיובית או שלילית מה שאין כן על בני-אדם. אינני מכיר אנשים חיוביים או שליליים, עם זאת אינני מכחיש שיש ניגוד צורב בין גורל כמה מגיבורי-סיפורי בקיבוץ לבין הדימוי הנפוץ על הקיבוץ. בכלל, בספרות אמתית קיים ניגוד צורב בין דימויים נפוצים לבין מה שמקבל עליו המספר לחשוף.

המוטיב היסודי בכתיבת ספרות-אמת, הוא מאמץ הסופר לפרש, בראש ובראשונה לעצמו, את נסיון חייו שלו. העובדה שגולדתי בעולם רחוק מהקיבוץ מעשירה אותי קצת בבואי לפרש את עולמי. (גולדתי בירושלים בשנת 1939, למדתי בבי"ס דתי ואח"כ בבי"ס כללי ומשנתי ה"14 אני חי בקיבוץ חולדה). מהו הפירוש לא אוכל לומר. לו יכולתי לא היה לי צורך בכתיבת סיפורים.

האם חיי הקיבוץ מצאו ביטוי נאות בספרותנו? דעתי היא ששום צורת חיים אינה מוצאת ביטוי נאות בספרות. אנשים חיים וסובלים באלף דרכים. כל ביטוי אמיתי לחיים הוא ביטוי נאות. אך אינני מכיר יצירה ספרותית שמתוכה משתקפת הפרובלמטיקה של חיי האדם. אלא אם מדברים אנו על סוציולוגיה ומרמים עצמנו כאילו עסקנו בספרות.

אין בתוכנו סופרים זועמים

יש המכנים אותך כסופר זועם, האם אתה מסכים להגדרה זו?

(סוף בעמוד ב')

שני מספרים צעירים על רקע הקיבוץ

(סוף מעמוד א')

מי שמשלים עם המציאות אינו כותב סיפורים. הוא חי אותה, אומר עמוס עוז. ברגע שאדם בודה בדיות פירוש הדבר שלא נוח לו. פרנסה אין מזה. אי-ההשלמה עם המציאות אינה סימן היכר למשמרת כלשהי, היא מצינת מיליוני אדם. סופרים ושאנים סופרים. שאינם מאשרים, אילי כל בני-האדם. המונח החדוש: זעימה — יכול להתייחס רק לזרם ספרותי הקשור לתפיסות אידיאולוגיות. שבשמן הוא נלחם באינו אידיאולוגיה שלטת.

כשאני מביט על הפרוזה העברית הצעירה אני רואה בה אפילו אדם אחד, שהגדרה זו חלה עליו. איש מאהנו אינו נלחם „בעד“ ו„נגד“, נוסח ג'ון אוסבורן והבריו, שנלחמו נגד המסורת והערכים השמרניים השליטים בבריטניה. אי-אפשר למיין אותנו ל„בעד“ ו„נגד“, מבלי להזקק לסכניקות האונס המקובלות על כמה מבקרים בתוכנו. אפשר למצוא מכנה משותף למספר יצירות פרוזה, שנכתבו אצלנו בשנים האחרונות, ע"י סופרים שהגיעו לבגרות לאחר מלחמת השחרור. כתיבה זו אינה בתחום הזעימה המכוונת ליעד אידיאולוגי מוגדר, אך הייתי מגדירה כהליכה לפרברים. לגושי-חיים שאינם מצויים ב„רחוב הראשי“ של ההיסטוריה הישראלית.

סופרי דור הפלמ"ח למשל, כתבו על „הרחוב הראשי“ של ההיס"טוריה שלנו. היה זה דור מפונק שצמח מתוך „הרחוב הראשי“ וחזר לתוכו. סיפור או שיר משלהם היווה אקט פוליטי. אז גם היה ברור „רכוב ראשי“ זה היכן הוא: בהגנה, בעבודה, בקיבוץ. היום הדבר אינו ברור. יכול סופר לצאת לצייד ארוך אחר „הרחוב הראשי“ וליהפך לז'ורנאליסט ספרותי.

ויכול אדם להניח הנחה אנטי-קופרניקאית, שהמקום בו הוא עומד — שם מרכז העולם. אינני סבור, שנקודת-מוצא זו תצמיח ספרות אחרת. לא שאני שולל שלייה קטיגורית משמרות שקדמו לי, בכלל אינני שולל משמרות וזרמים בספרות, אלא שטוב לספרות שתפרוץ כל פעם בפינה אחרת.

ככל האדם ותיקון החברה

בהרבה מסיפוריך שורה אווירה קודרת וראייה פסימית. האם ראייתך את החיים היא ביסודה פסימית?

פסימיזם ואופטימיזם הם מושגים יחסיים, תלוי למי משווים — אומר עמוס עוז. איני יודע אם ראייתי היא פסימית או אופטימית, אך אני מקוה שהיא מורכבת. ממילא לא חלים עליה הגדרות כמו פסימי-אופטימי היובי-שלילי, הינוכיל-לא-הינוכיל.

מי שמניח שהפרובלמטיקה העיקרית של האדם היא בתחום החברה, עשוי להניח שיש פתרון לבעיות. ודאי, אז נראה הסבל פחות איום, משום שאי-שם, לפחות באופק האוטופי, מתרמו קיום שאין בו סבל ואפשר לחתור אליו. מי שסבור שעיקר הסבל מקורו במה שבין אדם לבין מרכיבי-היסוד של הקיום האנושי: הנפש, היצרים, המות, אפילו העצבות הלא-מנומקת — אדם כזה אינו יכול להבטיח לעצמו אפילו אוטופיה מרוחקת. אין זה מונע ממנו לשאוף לתיקון החברה ולהחזיק בהשקפות מוצקות לגבי הדרכים לתיקון החברה. אבל בהחלט נמנעת ממנו ההנחה המרנינה שתיקון החברה — פירושו עקירת הסבל האנושי כולו.

האם גם אתה מפריד בין עיסוקך הספרותי ועסקנותך הפוליטית והפובליציסטית במסגרת תנועת „מן היסוד“, או שיש קשר בין שני התחומים?

הקרובים לי בהשקפותי הפוליטיות מחפשים להן נקודות אחיזה בסיפורי, והמכירים את סיפורי מחפשים בהם קשר עם השקפותי, מהפשים קשר ואני מחפש יחד אתם, אינני יודע אם קיים קשר. ודאי שלא קשר על מסקנות.

והאם אין סתירה בין ספרות לפעילות פוליטית?

לא, אין סתירה. אינני מכיר סופר שהוא רק סופר. אדם צריך להיות אזרח פעיל.

עלילה נוספת ומצבים קיצוניים

רבים טוענים נגד גודש העלילה בסיפוריך והמצבים הקיצוניים בהם מתוארים גיבוריך. האם אתה מסכים להערכה זו? שאלנו.

באשר לעלילה, משיב עמוס עוז, אני סבור שכל סיפור מבקש לחשוף בני-אדם. רצף עלילתי הוא אחד האמצעים לכך, וכשלעצמו אינו טוב ואינו רע, הוא נמדד לפי ההישג.

באשר לנוף בסיפורי, מאד לא הייתי רוצה שהקורא יתייחס לנוף כמו תפאורה מרהיבה או מסמרת-שיער. תיאורי הנוף החיצוני כוונתם לחשוף את גופם הפנימי של הגיבורים. מידת האהידות הקיימת בין גופי הסיפורים בעיר ובקיבוץ, היא בגלל מידת הקירבה הקיימת בין הגיבורים בסיפורים אלה.

מה שנקרא „מצבים קיצוניים“ בסיפורי, זהו בעיני אהת מנקודות-התורפה של הספר. הצידוק היחיד שלי הוא שרק במצבים קיצוניים היה בכוחי לחשוף את הגיבורים. אני מקווה שאגיע לכתיבה אשר תוכל לחשוף את דמות הגיבור כשהוא מוזג לעצמו כוס תה. עדיין לא הגעתי לכך. להתנתי הקלושה אוסיף, שאני מכיר מעטים שהגיעו לכך, והם ענקי הספרות. אינני מחבב סופרים המדרבנים את עצמם להיות סופרים מצויי-נים מדרגה ב' או ג'.

מי הם הסופרים האהובים עלי?

אין מכנה משותף בין היצירות שאני אהב. יש לי טעם פראי. אך אחת החוויות הספרותיות העזות שלי היא הפגישה עם עולמו של ברדיצ'ב"סקי. עולמו ונושאו אינם עולמי ונושאי, והסכניקה שלו אינה מעוררת בי את יצר החיקוי. אך יש משהו בדרך התבוננתו בעולם שעוררה בי התרגשות פנימית. מעין פגישה עם קרוב.

הותיקים — דור סלקטיובי

מה מקור השוני בכתיבתך על ותיקים בקיבוץ בהשוואה לצעירים?

הותיקים בקיבוץ הם אנשים מורכבים שעברו תהליך חמור של סלקציה ואני מנסה לספר עליהם באופן מורכב, אומר עמוס עוז. הדור הצעיר נלחם מלחמה נואשת עם צילו הכבד של דור האבות.

אהרון מגד ב„החי על המת“ סיפר על פן אחד של מלחמה זו. אך הוא לא הבין עד תום את גיבורו ואת מלחמתו. וקשה להבינו, משום שמספר פניו — כמספר הפרשנים לו.

המציאות ערכה בדור הותיקים סלקציה טבעית במובן הדרווגניסטי. זו הייתה מלחמה שאפשר היה לעמוד בה בכוחות גוף ונפש בלתי רגילי. אלה שלא ניחנו בכוחות אלה נשברו, (מבפנים כמו יצחק קומר) נשתגעו כמו א. חפץ, מתו בנעוריהם מעבודה קשה, או נטשו. אך הוויסליות הכבירה של דור המייסדים מרתקת אותי אליהם. אלה אנשים גדולים ביצירתם, בדבקתם ובנזירותם. אף שלפעמים היא דורסנית ורחוקה מבני דורי.

יחס הותיקים לצעירים, הוא כחם הפסל לאבן, והאמן לחומר, לא כזיקת אב לבן. הם מתקני-עולם כשם שהם מהרסי עולם. וזו התשובה להרבה משאלותיך על דמויות הותיקים ונוהגם...

אמן בקיבוץ

מה מייחד את האמן בקיבוץ?

יש הרבה סיפורי-אימים על גורלו המר של האמן בקיבוץ. בעיקר מצד עובדי-הקיבוץ — אומר עמוס עוז. ומדוע עזבו? כי הקיבוץ היה שונה לפני 10—15 שנה משהוא היום, ומשום שרבים מהם טיפחו בקירבם דימוי רומנטי מאד על הרגלי החיים העושים כביכול אדם לאמן. אין לי ספק שהם חשו מצוקה לפני שעזבו, אך מעז אני לומר, שכמה מהם פירשו את מצוקתם פירוש לא נכון של אינדיבידואליזם מסולף, וחגיעו לעזובה.

באשר לתנאי הכתיבה. הרי בעת כתיבת הסיפורים שקובצו בקובץ זה, לא עמדה בפניו בעיית הזמן הפנוי. את סיפורי אלה כתבתי רק לאחר שידעתים על-יפה, עד כדי כך שיכול הייתי להקליטם לתוך רשמ"קול. משך הכתיבה עצמה של כל סיפור היה בין 3 ל-6 שעות, בדיוק הזמן הדרוש להעלותם על הנייר. כתבתי את הסיפורים מבלי להרים את העט מעל הנייר אפילו פעם אחת.

עתה אני כותב רומן. וקיימת לגבי בעיית הזמן הפנוי. אני מקבל יום יומיים בשבוע לשם כתיבה. בטלן מסוגי לא היה מגיע בשום חברה לתנאים חיצוניים כאלה, כפי שהגעתי אליהם בקיבוץ. זה מחייב אותי כמובן לשאת בכל החובות של הבר בקיבוץ. ואני נושא בהן לא כמס בעד התנאים החיצוניים הנוחים לכתיבה, אלא מתוך הכרה מלאה של חבר קיבוץ הרוצה לחיות בקיבוץ. אינני רואה שום דבר פיקנטי ובלתי „מוזי“ במילוי תורנות במטבח, או תורנות-שבת בקטיף. להיפך אני מכיר סופרים רבים הנאבקים מרה על חייהם. חיי בקיבוץ מאפשרים לי פגישה מרתקת עם סקלה רחבה של מצבייקים וחי אדם, חיים המאפשרים לי עמדה של משתתף ושל עד. והיא המקיימת את כתיבתי.